



INSTITUTE OF HISTORY OF UKRAINE
OF THE NATIONAL ACADEMY
OF SCIENCES OF UKRAINE

THE STATE INSTITUTION «INSTITUTE
OF WORLD HISTORY OF THE NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE»

ACADEMIA TERRA HISTORIAE

Studies in Honor of
Valerii Smolii

Book 2
SPACES OF HISTORIAN

Kyiv 2020

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ
ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

ACADEMIA TERRA HISTORIAE

Студії на пошану
Валерія Смолія

Книга друга
ПРОСТОРИ ІСТОРИКА

Київ – 2020

УДК 94(477)(082)

A38

*Затверджено до друку вченими радами
Інституту історії України НАН України
(протокол № 8 від 31 жовтня 2019 р.)
та Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»
(протокол № 8 від 26 листопада 2019 р.)*

Упорядники:

Світлана БЛАЩУК, Геннадій БОРЯК, Віктор ГОРОБЕЦЬ,
Андрій КУДРЯЧЕНКО, Валентина МАТЯХ, Василь ТКАЧЕНКО,
Вікторія СОЛОШЕНКО, Олексій ЯСЬ

Відповідальний редактор

Геннадій БОРЯК

Редактор

Валентина МАТЯХ

Academia. Terra Historiae. Студії на пошану Валерія Смолія :
A38 У 2-х кн. / відпов. ред. Боряк Геннадій ; упоряд. Блащук Світлана,
Боряк Геннадій, Горобець Віктор, Кудряченко Андрій, Матях Вален-
тина, Ткаченко Василь, Солошенко Вікторія, Ясь Олексій. Київ : Ін-т
історії України Національної академії наук України, ДУ «Інститут
всесвітньої історії Національної академії наук України», 2020. Кн. 2 :
Простори історика. 656 с.

ISBN 978-966-136-707-3

ISBN 978-966-136-709-7

У другій книзі ювілейного видання публікуються статті, присвячені
проблемам історіографії, джерелознавства, історичної пам'яті й дослідниць-
кого інструментарію та ін. Матеріали згруповано за проблемно-тематични-
ми рубриками – «Інструментарій та лабораторія історика», «Історіографічні
дискурси», «Memory», «Рецепції та образи», «Ad fontes», «Рефлексії».

Для науковців, викладачів, студентів, усіх, хто вивчає історію України.

УДК 94(477)(082)

ISBN 978-966-136-707-3

ISBN 978-966-136-709-7

© Автори статей, 2020

© Інститут історії України Національної
академії наук України, 2020

© Державна установа «Інститут всесвітньої
історії Національної академії наук
України», 2020

ІСТОРИОГРАФІЧНІ
ДИСКУРСИ



Лариса ЯКУБОВА

ПЕРСПЕКТИВИ РОСІЙСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ У СВІТЛІ НОВІТНЬОЇ КРИМОЛОГІЇ (2014–2019 рр.)

В усіх усядах Росії, від Саранська та Єкатеринбурга до Тамбова і Челябінська, а також в анексованому Криму, 16–18 березня 2019 р. з належним пафосом відсвяткували п'ятиріччя «Крымской весны». 16 та 18 березня в Криму є офіційними вихідними днями. Тож урочистості розпочалися від 15-го.

Святкування запам'яталося не лише тим, що так званий глава комітету з міжнародних відносин Державної ради Криму Юрій Гемпель передав через ЗМІ главі українського МЗС Павлу Клімкіну особисте запрошення приїхати на півострів, аби пересвідчитися на власні очі в тих змінах, що відбулися, і побачити, як кримчани святкують знаменну річницю¹. Врешті, «запрошення», що ним жодна публічна особа, яка поважає себе, ніколи не скористається, його форма і тональність вкотре засвідчили – сіра геополітична зона не лише бравує своїм непевним становищем, вона намагається, як і за радянських часів, видати його за виключність.

На підтвердження цього вже усталеного політичного тренду глава Держдуми В'ячеслав Володін, який завітав до Криму, зажадав від України «компенсацію анексії» від 1991 р. Виїзне засідання Держдуми в Криму та безліч телевізійних програм, присвячених даті, де не лише російські політики, а й нікому невідомі іноземці п'ятий рік поспіль засвідчували: Крим російський, так вирішив народ Криму, світ з цим змушений буде змиритися – не сьогодні, так завтра, також не додали нічого принципово нового.

Посвячення нових юнармійців на центральній площі Ялти біля пам'ятника В. Леніну, діти в одностроях на армійський лад. Сформовані з червоних троянд п'ятірки на капотах військових машин. Автобуси з надписами «діти», автопробіг та багатокілометровий почет «Нічних Вовків». Звичне покладання квітів. Байкшоу та виступи танцювальних колективів. Розгортання рекордного прапора Росії та його ж поставлення на найвищій точці гори Гасфорта. Пам'ятник «Вежливым

¹ Винник С. Украинского министра пригласили на пятилетие «Крымской весны» // Российская газета. 2019. 2 марта. URL: <https://rg.ru/2019/03/02/reg-ufo/ukrainskogo-ministra-priglasili-na-piatiletia-krymskoj-vesny.html>

людям», завалений червоними гвоздиками. О. Залдостанов та С. Аксьонов на незграбних мотобайках, демонстрація озброєнь та військової техніки. Перший в Росії фестиваль «Крымская весна» на Манежній площі з традиційними вже ятками зі street food, де москвичі та гості столиці мали нагоду спробувати «кримський плов, кримські сендвічі, кримську барабульку в томатах, татарські пельмені тощо»². Яскраві посмішки артистів у татарських національних костюмах, що унаочнювали радість від «приєднання півострова до Росії», вкотре засвідчили – хліб та видовища є безвідмовним знаряддям владарювання над народом і його думками.

Святкування п'ятиріччя обійшлося без мітингів, проте – з гуляннями. Здавалося б, малопомітна, але промовиста деталь. Мітинги – масові, пацифістські, однак розігнані з показовою жорстокістю, – відбудуться в Москві влітку, вони й засвідчать, що не лише Крим повернувся в «рідну гавань» – рідна гавань переведена на особливий режим, і виходу з неї немає.

Тоді ж, 16 березня, на горі Гасфорта у специфічному просторі, створеному металевими конструкціями, радянськими гербами, паровозом із червоною зіркою, копіями скульптур «Робітника та колгоспниці» та «Воїна-визволителя» з берлінського Трептов-парку – такому собі постапокаліптичному сюрреалістичному пейзажі, люди зі стягами Росії, ДНР та руху «Антимайдан», серед яких не було випадкових, святкували п'ятиріччя «Крымской весны» і проголосили створення «П'ятої імперії». Виступаючи перед однодумцями, Сергій Аксьонов не соромився: «Ми вирішували питання цивілізаційного вибору. Ми хотіли бути разом з історичною батьківщиною – Росією. Ми не висували умов і нічого не вимагали. Але нічого б не вийшло, якби наш президент Володимир Володимирович Путін особисто не керував цією операцією і не приймав особисто рішення, від яких залежали долі кримчан і севастопольців. Рішення президента врятували нам життя. Дякуємо йому. Дякуємо росіянам, дякуємо силам спецоперацій, усім, хто був тут і брав участь у забезпеченні безпеки проведення референдуму. Насправді то була унікальна операція. Все відбулося настільки швидко, зухвало і нахабно, що наші опоненти не встигнули оговтатися»³.

Сергій Аксьонов був навесні 2019 р. не єдиним, хто намагався рефлексувати з приводу подій п'ятирічної давнини. Не лише пишномовні обговорення на офіційних та русскомирських ЗМІ⁴, а й науковці вкотре долучилися до осмислення подій «Крымской весны». Та не лише її, а й історії Криму загалом.

² Пятилетие «Крымской весны» // Коммерсантъ. 2019. 16 марта. URL: <https://www.kommersant.ru/gallery/3915279#id1721639>

³ Антиутопия, ставшая реальностью: как Аксенов и «Ночные Волки» праздновали пятилетие аннексии: репортаж из Крыма // Hromadske. 2019. 16 марта. URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/antiutopyia-stavshaia-realnosti-u-kak-aksenov-y-nochnye-volky-prazdnovaly-piatyletie-anneksyy-reportazh-yz-kryma>

⁴ Див., наприклад: Пятилетие Крымской весны: Изменилось ли мнение Запада? // Царьград. 2019. 18 марта. URL: https://tsargrad.tv/articles/pjatiletie-kryskoj-vesny-izmenilos-li-mnenie-zapada_189514

На початку 2019 р. побачила світ видана в «кращих» традиціях радянської історіографії академічна історія Криму, яка, з огляду на відсутність «в російській та зарубіжній історичній науці академічного викладу, що цілісно та системно висвітлює минуле півострова в широкому контексті історичного розвитку Східної Європи і Росії»⁵, претендувала на звання першого наукового дослідження з історії Криму «від його першопочаткового заселення людиною до повернення до складу Росії в березні 2014 р.» 43 автори – такого потужного інтелектуального десанту, що складався з представників найбільш знаних російських та кримських наукових, науково-дослідних установ та вишів, не мала досі жодна з праць, дотичних до висвітлення історії півострова.

Слід нагадати, що пілотні видання, що вийшли відразу після анексії Криму⁶, як і спроби переорієнтації усталених історіографічних штампів за рахунок включення Криму до Золотоординського спадку, правонаступницею якого неоєвразійці, а з недавнього часу і правлячі кола РФ, все активніше позиціонують сучасну Росію⁷, мали місце і раніше. Науковий резонанс від них був мінімальним, адже штучні схеми назагал традиційно замулювали ту просту обставину, що саме кримські татари, а не росіяни, за принципом первородства мали б претендувати на першість у праві на спадок Золотої Орди. Аж ні – права Москви не піддаються сумніву.

Здавалося б, п'ять років такого довгоочікуваного набуття Криму мали спонукати російських істориків до якісного прориву в справі нового прочитання його історії. Тим часом про жодні вагомі зрушення, якщо не брати до уваги вивезення за межі півострова археологічних артефактів, не йдеться. Дослідження, що з'явилися впродовж 2014–2019 рр., переважно розробляли традиційні ділянки античної, середньовічної історії Криму, врешті – давно переоране поле Кримської війни. До честі фахових істориків, мало хто доклав руку до підведення «наукової бази» під анексію Криму. Радше йшлося про створення цілого пласту кон'юнктурних праць, які, апелюючи до принципу мультидисциплінарності, практикували новітні форми політичного та ідеологічного маніпулювання⁸.

Серед праць, що симптоматично віддзеркалюють перспективи та напрями кримології в РФ, є дисертація Р. Старченка, захищена за спеціальністю «Етнографія, етнологія, антропологія» й виконана під керівництвом Михайла Губогло.

⁵ История Крыма: В 2 т. Москва, 2019. Т.1. С. 15.

⁶ История Крыма / Российское военно-историческое общество. Москва, 2015; Санин Г.А. Крым. Страницы истории. Москва, 2015.

⁷ Крым в Золотоординский период [Текст]: каталог выставки «Крымский Юрт Золотой Орды: наследие исчезнувшей империи». Симферополь, 2016. 158 с.

⁸ Докладніше про здобутки кримології останніх років див.: Якубова Л. Кримські студії: політичні й наукові виклики і контексти // Крим – це Україна. Документальні свідчення в архівах України: Збірник статей і матеріалів круглого столу, м. Київ, 15 лютого 2019 р. Київ, 2019. С. 68–95. URL: <http://cdago.gov.ua/images/stories/Qrm/krim-1-191.pdf>. Слід додати ще один нюанс: за п'ять років, що минули від «Кримської весни», жодна з дисертацій на кримську тематику не захищалася на теренах анексованого Криму.

Актуалізація проблематики дослідження фразою «на пострадянському обширі до референдуму 16 березня 2014 р. Крим був одним з найбільших регіонів поза Росією, в якому росіяни в етнічному складі населення були більшістю» відразу розставляє геть не наукові акценти дисертаційного дослідження. Врешті, в етнологічному дослідженні вирази на кшталт «языковая жизнь населения Крыма», «языковые потребности населения», «речевое поведение», «языковые установки» стають відволікаючим маневром від не менш нагальних понять, таких як «громадянські свободи» та «громадянська відповідальність», «мовна асиміляція» та «національна свідомість», «регіональна ідентичність» та «націєтворення». Мета маніпуляції доволі прозора – виведення «кримського питання» в площину «мовної поведінки та мовних орієнтацій» (мовою оригіналу – «языковое поведение и языковые ориентации»), що перетворює регіональний соціальний організм та таку собі умовну біологічну істоту⁹, життя якої зводиться до рефлексів на кшталт собачки Павлова. Провідним серед них, якщо пристати до думки російського вченого, є мова та мовні орієнтації, а основним негативним подразником – українізація. Пропоновані Р. Старченком тези можна було б взяти за основу наукової гіпотези, коли б материкова Україна «катувала» населення півострову самою лише українізацією, однак, вона «тероризувала» його також усіма конституційними правами й обов'язками та статусом автономії у складі унітарної Української держави.

Вибірковість джерел є загальною хобою досліджень, що так чи інакше стосуються доби незалежності України. Саме це і перетворює їх з наукових на ідеологічні. Втім, не висунення наукових гіпотез та їхнє доведення править тут за мету. Як і в радянські часи, справжнє завдання полягає в підміні національної політики – «языковой политикой, учитывающей запросы представителей всех этнических групп населения Крыма» (щоправда, найменшою мірою – українців та кримських татар, найбільшою – російськомовних «представників» решти етнічних груп); нації – триєдиним концептом мертвої слов'янської єдності та позанаціональним монолітом «русскоговорящих»; реальної свободи – свободою самонавіювання про належність до неоевразійської цивілізації; факту міжнародного злочину анексії – концептами виявлення «общественных настроений» й «адаптации населения Крыма к российскому политическому, экономическому, культурному пространству»¹⁰.

Р. Старченко, власне, і не приховує, що його метою є «пояснення результатів референдуму в Криму 16 березня 2014 р.», – як бачимо, в «умовно науковій» етнолінгвістичній царині. Необізнаному читачу, який не свідомий того, що жодні

⁹ В цьому сенсі вкрай промовистим є визначення дисертантом об'єкту дослідження (повторимося – історичного дослідження) – «...доросле (від 18 років і старше) російське, українське та кримськотатарське населення Криму» (Старченко Р.А. Языковая жизнь и этнополитические ориентации крымчан: 2013–2014 гг.: Дис. ... канд. ист. наук. Москва, 2015. С. 7).

¹⁰ Старченко Р.А. Языковая жизнь и этнополитические ориентации крымчан... С. 3.

«мовні особливості» чи «мовні звички» не дають права на руйнування жодної держави та порушення її суверенітету, аргументи дисертанта можуть видатися слухними. Тим часом інструментарій «наукової» доказової бази дисертації не витримує жодної наукової критики. Нею у автора (який перед тим шкодував з приводу недостатньої емпіричної обґрунтованості праць українських дослідників) стали матеріали соціологічних опитувань 2012–2014 рр., проведених (увага!) в Сімферополі та його передмістях за квотним принципом з огляду на дані перепису 2001 р., а також опитування 44 осіб, зокрема, «керівників приватних та державних установ Криму». Вибірка склала 547 осіб у 2013 р. та 681 особу в 2014 р. Методологічну та методичну вагомість опитувальної програми і, відповідно, її наукової кореляції автор цілком очікувано підвищив за рахунок покликання на іменитих дослідників, зокрема – «Аругюняна Ю.В., Дробижевой Л.М., Губогло М.Н., Кахка Ю.Ю., Ковальченко И.Д., Кондратьева В.С., Шамшурова В.Н., Остапенко Л.В., Субботиной И.А., Сафина Ф.Г. и многих других»¹¹. З легкої руки Р. Старченка результати відповідей (опитувальний лист з 52 запитань) трохи більше півтисячі мешканців майже 2,5-мільйонного регіону стали основою далекоглядних умовиводів.

Винесені на захист у 2015 р. його висновки для кожного, хто так чи інакше цікавився історією Криму, звучать як наукове «одкровення». Наведемо їх мовою оригіналу:

«1. Этнический состав населения Крымского полуострова на протяжении двух столетий кардинально менялся, однако уже с первых десятилетий советского периода и до настоящего времени численно доминирующее положение в этническом составе составляют русские. Украинцы даже в годы вхождения Крыма в состав Украины не имели численного преобладания, также как и крымские татары. 2. Несмотря на то, что нормативно-правовая база Украины, регулировавшая языковые процессы в Крыму, была призвана обеспечить развитие и использование государственного языка и языков, наделенных региональным статусом, но в реальности нормы законов соблюдались лишь отчасти, т. к. не отвечали сложившимся языковым потребностям крымчан. 3. Властями Украины осуществлялась политика украинизации в регионах страны, но в Крыму она не имела успеха. 4. Несмотря на политику украинизации последних десятилетий русский язык остается доминирующим в быту и общественной жизни Крыма. Он служит языком повседневного общения для абсолютного большинства населения полуострова. 5. Крымскотатарское население теряет знание языка своей национальности, частично переходя на русский язык. 6. Родной язык значительной части населения Крыма не всегда совпадает с этнической идентичностью. 7. Языковая политика Украины, языковая практика и языковые предпочтения населения Крыма, а также региональная идентичность его жителей стали факторами (одними из) перехода Крыма в состав России»¹².

¹¹ Там же. С. 9.

¹² Там же. С. 13–14.

Як наукове знання підноситься цілком обивательська заувага – «кримчани голосували за забезпечення власної безпеки в умовах, коли Україну розривали внутрішні суперечності, за можливість жити в країні, в якій мова своєї національності має статус державної, за близьку етнічну спільність, за одні історичні цінності і культуру, за підвищення рівня життя»¹³.

Можна було б зробити поправку на особливості авторської інтерпретації надскладних історичних процесів, якби названа робота, виконана під керівництвом знаного російського етнолога, не діагностувала сьогоденний хворобливий стан російського соціогуманітарного наукового знання загалом, вкотре в російській історії стерилізованого агресивною державною доктриною. Власне, зауваги про те, що «методы, логику и методическую базу диссертационного исследования составляют принципы историко-политического и социолингвистического анализа, комплексного междисциплинарного подхода. Используются методы этнологической и логической интерпретации, учитывающие взаимосвязь социальных, этноязыковых, этнополитических и этнопсихологических явлений. Это позволило, опираясь на достаточные по количеству и надежные по качеству материалы, обеспечить научную корректность сделанных выводов и обобщений»¹⁴, виглядають у даному випадку як знуцання над здоровим глуздом і науковою етикою.

Не менш характерні особливості сьогоденного історіографічного дрейфу кримології знаходимо в дисертаційному дослідженні В. Шнейдера¹⁵, захищеному за спеціальністю «Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики». На думку автора, Донбас і Крим мали «унікальний історичний досвід», що зміцнів під час перебування в складі СРСР. Відмінними рисами регіонів було використання російської мови переважно більшістю населення і перебування в особливому культурному та інформаційному просторі, що «визначило регіональну самосвідомість кримчан та мешканців Донбасу». Регіональна самосвідомість доволі часто суперечила громадянській ідентичності. «Згодом, у 2014 році, після зміни влади в Україні, що відбулася в умовах політичної турбулентності, конфлікт регіональної та загальноукраїнської самосвідомості призвів до розповсюдження відцентрових тенденцій серед мешканців Криму та Донбасу»¹⁶.

Дисертант сором'язливо зауважує, що серед російських істориків існують ті, хто визнають «український народ окремою нацією та вивчають його історію, виходячи з цього факту» (згадуються Олексій Міллер, Віктор Мироненко й Тетяна Таїрова-Яковлева, а також «фундаментальний труд» «История Украины» (М., 2015), співавторами якого останні виступили, та Сергій Беляков – автор виданої 2016 р. у Москві праці «Тень Мазепы. Украинская нация в эпоху Гоголя»).

¹³ Там же. С. 38–39.

¹⁴ Там же. С. 11.

¹⁵ Шнейдер В.М. Региональные аспекты украинской идентичности в контексте внешнеполитического выбора Украины в начале XXI века: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Москва, 2018. 25 с.

¹⁶ Там же. С. 4.

Коло науковців, які належать до табору, де українці вважаються складовою (однією з трьох відгалужень) єдиного російського народу, традиційно є найбільш представницьким. Прикметно, що поруч з іменитими істориками, які довели свою фаховість, в історіографії називаються представники соціогуманітарного знання, які до історії не мають жодного стосунку. Серед них «почесне» місце посідає О. Дугін, не меншого пієтету заслужили видання Російського інституту стратегічних досліджень «Украина – это Россия» (М., 2014)¹⁷. За традиційним «квотним» принципом формується аналіз «стану вивченості проблематики» українськими дослідниками, в якому довільно перемішані погляди Г. Касьянова, Я. Грицака, М. Степика, М. Рябчука, К. Бондаренка, В. Карасьова, М. Погребінського та ін., а також згадана праця «История Украины. VI–XXI вв.» (К.; М., 2018), за загальною редакцією Петра Толочка.

Теза дисертанта про множинність регіональних ідентичностей, сформованих історично, власне, не є новою. Не менш традиційними є інші висновки дослідника¹⁸, які увиразнюють хворобливий стан сучасної російської україністики, що балансує на межі публіцистики та ідеології. Про вагоме наукове підґрунтя в такому випадку не йдеться. Роботу радше можна назвати інтерпретацією метафори «двох Україн», зведеної у ступінь.

Фінальний висновок – «...стала регіональна ідентичність, як правило, корелює з відповідними уявленнями про кращий (мовою оригіналу – “предпочтительный”) зовнішньополітичний курс країни. При цьому більшість жителів України, маючи особливі культурно-мовні характеристики, як і раніше, не мають чіткого політичного світогляду, який має тенденцію до змін з плином часу під впливом низки факторів. Україна залишається державою з яскраво вираженими регіональними відмінностями, які сформувалися в зв'язку з особливим історичним досвідом різних регіонів країни. Проведений аналіз показав, що ідея загальноукраїнської громадянської ідентичності підтримується на державному рівні і поділяється більшістю жителів України. Водночас, поруч з усвідомленням себе частиною української держави, для значної кількості українців як і раніше важливі їх економічні, культурні та мовні особливості, що можуть бути пов'язані з фактором належності до певного регіону. Таким чином, регіональні аспекти української ідентичності уявляються важливим фактором, що справляє суттєвий вплив на здійснення Україною зовнішньополітичного курсу»¹⁹ – демонструє

¹⁷ Смолин М., Волконский А., Царинный А., Соболевский А., Будилевич А., Линниченко И., Стороженко А. Украина – это Россия. Москва, 2014.

¹⁸ Зокрема, про те, що ідентичність мешканців Донбасу виявилася найбільш сильною, що і призвело до розповсюдження відцентрових тенденцій у регіоні, «відбувся розрив між самосвідомістю значної частини жителів Донбасу та українською громадянською ідентичністю. Ідея зближення з Росією, підтримувана більшістю жителів Донбасу, нині сприймається частиною українців як загрозна для територіальної цілісності країни» (Шнейдер В.М. Региональные аспекты украинской идентичности... С. 14, 20).

¹⁹ Шнейдер В.М. Региональные аспекты украинской идентичности... С. 24.

якісно новий щабель узагальнень російської історичної науки. Власне, в цитований витяг можна замість України вставити назву будь-якої країни світу, зокрема, й Росії, і він нічого не втратить від своєї схоластичної наповненості.

Симптоматично, що проблема впливу кримської регіональної ідентичності на становлення вектору зовнішньої політики України дисертантом взагалі не порушується. Відповідь на питання: чому? – очевидна. Кримське питання виведене за межі наукового дискурсу як таке, що, на думку дослідника, не стосується України.

Ключові тези офіційного суспільно-політичного дискурсу обставин анексії Криму, оформлені в науково-подібній оболонці, представлені в дисертації І. Островської²⁰. Концептуальна рамка дослідження маніфестована виразами на кшталт «період українського контролю над півостровом»²¹. Не менш промовистим є й формулювання «наукової актуальності» дослідження: «Нині за межами Російської Федерації мешкає значна кількість не лише етнічних росіян, але й громадян, які ідентифікують себе з російською культурою та історією. Отже, історичний досвід участі громадянських об'єднань Криму та Севастополя у вирішенні проблем російської культурної спільноти, в зміцненні її самовідомості є актуальним у масштабі не лише Російської Федерації, але й усього ареалу проживання російської діаспори в різних країнах СНД»²².

Власне, єдиним завданням російської дослідниці стало постулювання тез про те, що «відсутність єдиного координаційного центру не завадила організаціям об'єднати свої ресурси і сили в період лютнево-березневих подій 2014 р. Упродовж усього українського періоду новітньої історії Криму та Севастополя громадські об'єднання як різновид інститутів громадянського суспільства за допомогою різних форм і методів роботи впливали на підтримання гідного рівня політичної активності, а у вирішальний момент стали одним із важливих учасників протесту проти майданного націоналістичного заколоту, а потім – воз'єднання регіону з Російською державою»²³, й «попри поліетнічність та полікультурність Криму, в регіональній спільноті переважав орієнтир в бік соціокультурного простору *Русского мира*»²⁴.

Результати переосмислення історії Криму виявилися, прямо скажемо, не вражаючими. Можливості, що відкрило, здавалося б, таке довгоочікуване повернення до «рідної гавані» та звільнення від київського диктату, на сфері наукового вивчення та осмислення історії Криму не позначилося жодним чином. В окреслених обставинах видання давно анонсованої праці, що претендувала на лаври

²⁰ *Островская И.В.* История становления и развития русского и пророссийского движений Крыма и Севастополя в 1991 – марте 2014 гг.: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Краснодар, 2018. 33 с.

²¹ Там же. С. 3.

²² Там же. С. 3.

²³ Там же. С. 29.

²⁴ Там же.

нового академічного стандарту, мало б перетворитися на історіографічну подію поважного масштабу. Могло б. Але...

Вартою уваги є та обставина, що праця, що позиціонувалася як перше академічне повне дослідження історії Криму, є фактично калькованим перевиданням виданої також під егідою «Российского исторического общества» та Інституту російської історії РАН однойменної праці, робота над якою тривала впродовж 2015–2017 рр. та фінансувалася Російським фондом фундаментальних досліджень у межах цільового конкурсу «Крым в экономике, истории и культуре России»²⁵. Той самий макет та незмінний бібліографічний показчик, посторінкова звірка доводять, що видання є не новим і вже, абсолютно точно, не першим. На користь певного доопрацювання та доомислення проблематики свідчить де-що розширений вступ за авторством заступника керівника Федерального архівного агенства А. Юрасова та директора Центрального музею Тавриди А. Мальгіна.

Цікаво, що, згідно з відомостями російських медіа, ще один «близнюк» книжки вийшов друком у 2018 р. і також презентувався як свіжа праця. Презентація другого видання, хоч у жодному з випадків це не зазначено, відбулася в Домі «Российского исторического общества» 20 березня 2018 р. і була приурочена «до дня видатного кримськотатарського просвітителя Ісмаїла Гаспринського»²⁶. Що ж, іронії російським колегам не позичати.

Видання 2019 р. є трохи допрацьованою версією двотомника 2017 р. Загалом воно калькує попереднє з тією лише різницею, що перше оформлене у яскравому кольоровому сучасному форматі, друге – зовні претендує на академічну солідність і втиснене в зелену палітурку з сакраментальним золотим тисненням і не менш пафосною гілкою лавра, що викликає стійкі асоціації з виданнями на кшталт «Історії міст і сіл». На жаль, за бібліографічними реквізитами неможливо з'ясувати обсяги накладів.

У вступі, написаному Андрієм Юрасовим та Андрієм Мальгіним, зокрема, ідеться про те, що «за два з половиною сторіччя введено в науковий обіг багато письмових, археологічних та інших джерел, написані тисячі трудів, присвячених дослідженню минувшини півострова. Поряд з дослідженнями окремих періодів та епох, конкретних тем і сюжетів були спроби підготувати історичні твори, що викладали загальну історію Кримського півострова»²⁷. Серед таких авторами вступу не без патетики згадані нарис «Кримське ханство»²⁸ шведського історика

²⁵ История Крыма: В 2 т. Москва, 2017.

²⁶ Презентация двухтомника «История Крыма» в Российском историческом обществе // Сайт Кучково поле. Издательство. 2018. 20 марта. URL: https://kpole.ru/about/news/prezentatsiya_dvukhtomnika_istoriya_kryma_v_rossiyskom_istoricheskom_obshchestve/

²⁷ История Крыма: В 2 т. Москва, 2019. Т. 1. С. 11.

²⁸ *Tunmann J.E.* Der Krimische Staat // *Biisching A.F.* Erdbeschreibung oder Universal Geographie. Т. 1–11. Гамбург, 1754–1792; *Тунманн И.Э.* Крымское ханство / Пер. с нем. Симферополь, 1936; переизд.: Симферополь, 1991.

і лінгвіста Й. Тунманна (1746–1778), «Історія Криму, Малої Татарії та інших провінцій, що стали предметом нещодавніх спорів поміж Росією та Оттоманською Портою, з точним описом звичаїв і костюмів їхніх народів, останніх подій, а також виробів, що можуть прислужитися в європейській торгівлі»²⁹ італійця Ф. Бекаттіні (1743–1813), перший систематичний опис археологічного спадку Криму П. Кеппена (1793–1864)³⁰, історичний нарис Ю. Кулаковського (1855–1919)³¹ і нарешті – творіння впливового в повоєнному житті Криму історика-самоука П. Надінського³² (1896–1961), що компенсувало відсутність упродовж десятиріч цільного історичного нарративу. Відзначаючи низку недоліків останньої праці, автори не відмовляють собі у приємності поіронізувати з приводу обставин появи першого в радянській історії узагальнюючого історичного твору, автором якого був зазначений Павло Надінський (Савелій Полягін), особистість з багатим минулим, який фактично став політичним цензором Кримського відділення Академії наук, хоч і мав за плечима три класи церковнопарафіяльної школи.

Варто нагадати, що після масштабного погрому в середовищі кримських істориків, етнологів і мовознавців, який тривав упродовж міжвоєнного періоду, ентузіастів-самовбивць, готових висвітлювати історичну минувшину регіону, не знаходилося. Що було не дивно – закриття доступу до архівів, депортації старожитніх мешканців півострова у 1944 р., перейменування топографічного ландшафту і врешті чіткі партійні настанови з табування цілих смислових пластів дорадянської і радянської історії – перетворювали історичні дослідження на небезпечну для життя і здоров'я справу. Тож склався такий собі парадокс: Крим як взірць «єдино вірної» сталінської національної політики був, а історичного нарративу Криму не було.

Проблема відсутності узагальнюючої праці з історії Криму з ініціативи Кримського обкому ВКП(б) обговорювалася Об'єднаною науковою сесією Відділення історії та філософії АН СРСР і Кримського філіалу АН СРСР в травні 1952 р. у Сімферополі. Сесія, що цілком у дусі епохи перетворилася на публічне (в присутності партійців та представників Чорноморського флоту) «вкручування мізків» інтелектуальній еліті³³ і керувалася першим секретарем Кримського обкому

²⁹ *Becattini F.* Storia della Crimea, Piccola Tartaria ed altre provincie circonvicine soggetto delle recenti vertenze tra la Russia e la Porta ottomana: Con un esatto ragguaglio delle usanze, costumi di quel popoli, ultime loro vicende, e produzioni del paese inservienti al commercio d'Europa. Venezia, 1785.

³⁰ *Кеппен П.И.* О древностях Южного берега Крыма и гор Таврических. Санкт-Петербург, 1837.

³¹ *Кулаковский Ю.А.* Прошлое Тавриды. Киев, 1906. С. 11.

³² *Надинский П.Н.* Очерки по истории Крыма. Ч. 1–4. Симферополь, 1951–1967.

³³ Про перебіг, підводні каміння та основні наслідки форуму чит.: *Громенко С.В.* 250 років фальші: російські міфи історії Криму. Харків, 2019. С. 25–35. Щодо загального настрою сесії, скликаній задля опрацювання узгодженого нарративу кримської історії, згодом доволі відверто висловився безпосередній учасник події Юліан Брайчевський: «Обстановка на сесії була дуже напруженою, а часом переростала в

ВКП(б) П. Титовим, засудила «буржуазні фальсифікації» історії Криму, поставивши врешті завдання «на основі глибокого вивчення викрити фальсифікацію історії готів³⁴ як варіанту реакційної норманської теорії. Широко і всебічно вивчати історію проникнення слов'ян і слов'янські поселення в Криму... Рішуче боротися проти ідеалізації хазар, печенігів, половців і татар в історії Криму... Ретельно вивчати історію включення Криму до складу Росії та показати прогресивне значення цієї події»³⁵.

Останньою реплікою під доволі жвакими обговореннями доречності застосування термінів на кшталт «приєднання», «возз'єднання», не кажучи вже про «анексія», було підведено ризику. «Включення» – таким словом віднині мало означуватися поглинення та подальша абсорбція суверенної держави Російською імперією. Офіційний гранднатив був у загальних рисах сформульований у двох центральних доповідях, що пролунали на сесії, а згодом вийшли окремими статтями у провідних радянських виданнях. Статті Б. Рибаківа «*Об ошибках в изучении истории Крыма и о задачах дальнейших исследований*» (Сімферополь, 1952), видана у вигляді брошури, та Б. Грекова «*О некоторых вопросах истории Крыма*», опублікована у культовій радянській газеті «Известия»³⁶, сформулювали історіографічний канон, відхилятися від якого, з огляду на час його проголошення, було небезпечно для життя. Разом із каноном історії радянського періоду, затвердженим «Коротким курсом ВКП(б)», вони сформували ту матрицю історичної кримології, в якій було що завгодно, лише не справжня історія півострова

історичну. Наелектризована публіка (абсолютну більшість якої складали дилетанти або особи, взагалі не причетні до історичної науки) стягла з улюлюканням із трибуни визначних учених – іраніста В. Абаєва, одного з провідних візантиністів А. Якобсона; дісталось на горіхи й покійникам; так, П. Надінський привселюдно оголосив видатного лєнінградського палеолітолога Г. Бонча-Осмоловського німецьким шпигуном. У такій ситуації стали можливими будь-які фантазії та прояви войовничого невігластва, стимульованого партійними настановами... Доти загально-вживаним був перший термін; тепер русотяпські “патріоти” наполягали на другому. Особливо агресивну позицію посідали офіцери флоту, які відігравали роль галасливого фону конференції. Аргумент дуже симптоматичний і показовий: “Нам треба виховувати матросів у дусі патріотизму, а тому треба не «приєднувати» Крим до Росії, а «возз'єднувати» його з нею” (Цит. за: *Громенко С.В.* 250 років фальші: російські міфи історії Криму. С. 26, 28.).

³⁴ За бажання про перипетії «боротьби» радянських істориків зі зловмисною норманською теорією та за підведення наукового підмурку під тезу про одвічну приналежність Криму «слов'янам, росіянам та їхнім батькам – скіфам» див: *Юрочкин В., Майко В.* Готы, скифы, славяне: этнические культбиты крымской археологии послевоенной эпохи // *Неизвестные страницы археологии Крыма: от неандертальцев до геноузцев.* Санкт-Петербург, 2017. С. 157–271.

³⁵ Решение объединенной научной сессии Отделения истории и философии и Крымского филиала Академии наук СССР по вопросам истории Крыма. Симферополь, 1952. С. 3.

³⁶ Греков Б. О некоторых вопросах истории Крыма // *Известия.* 1952. 4 июня.

та народів, які його заселяли. Дві невеликі статті з обтічними назвами «Про деякі питання» та «Про помилки у вивченні історії Криму» філігранно сформулювали засади радянського гранднарративу історії Криму, що проіснував, доповнюючись лише дозволеними сюжетами та нюансами, до самого кінця радянського ладу. Основна його ідея зводилася до простого висновку – «включення до складу Росії» дорівнює прогресу, тим часом як «турецько-татарське панування перетворило Крим на найбільш відсталу в економічному й культурному значеннях територію в Європі, по суті кинуту на поталу ханів та султанів, що окупували її»³⁷.

Власне, в новому історичному контексті аналогічну за змістом настанову виконують і автори сучасної «Истории Крыма». Виконують, чи то намагаючись абстрагуватися від своєї «високої» місії, чи то через безвихідь, чи то щиро вірячи в те, що роблять. Чи не тому геть непридатними, в їхньому розумінні, виглядають нариси історії Криму, що виходили в незалежній Україні, бо ж вони, начебто, не були позбавлені політичної та комерційної кон'юнктури³⁸.

На противагу «ідеологічним пересмикуванням» українських дослідників, цитована праця, у їх твердженні, створювалася «на основі комплексного підходу, що передбачає використання досягнень вітчизняної (дореволюційної, радянської, пострадянської, сучасної) і зарубіжної історичної науки, археології, демографії, політології та інших суміжних дисциплін в сфері дослідження окремих епох і проблем історії Криму та суміжних територій»³⁹. Тим часом ознайомлення з посиланнями приводить до закономірного запитання: а де ж ті «тисячі трудів», що нагромаджені стараннями кількох поколінь радянських істориків та сучасників? Ті кілька праць зарубіжних науковців, зокрема, П. Магочі, на жаль, не складають і верхівки історіографічного айсбергу, що курсує у всесвітньому інформаційному просторі і висвітлює історію Криму. Між тим, шукати скільки-небудь значущих посилань у двотомнику даремно. Варто лише констатувати неприпустиме в науковому середовищі майже тотальне ігнорування української історіографії, яка впродовж чверті сторіччя незалежності започаткувала і опрацювала низку напрямів історичних досліджень модерної доби, що були раніше абсолютною terra incognita.

Шкода, але в дослідженні, в якому присутні детальні описи географії, рельєфу й геологічної будови, поверхневих вод рослинного та тваринного світів, ланд-

³⁷ Там же.

³⁸ Дюличев В.П. Рассказы по истории Крыма. Симферополь, 1996; *Его же*. Крым. История в очерках. Симферополь, 2005; *Его же*. Крым. История в очерках. XX век. Симферополь, 2006; Андреев А.Р. История Крыма. Москва, 2000; Крым сквозь тысячелетия / сост. Э.Б. Петрова. Симферополь, 2004; История Крыма с древнейших времен до наших дней (в очерках). 2-е изд. Симферополь, 2006; Крым от древности до наших дней. Симферополь, 2010; Прохоров Д.А., Храпунов Н.И. Краткая история Крыма. Симферополь, 2013; Возгрин В.Е. История крымских татар: очерки этнической истории коренного народа Крыма. Симферополь, 2013; Сергійчук В. Український Крим. Київ, 2001; Крисаченко В.С. Історія Криму від найдавніших часів до кінця XVII ст.: навчальний посібник. Київ, 2007.

³⁹ История Крыма. Т.1. С. 15–16.

шафтів (до речі – суттєво змінюваних впродовж тривалої історії Криму), не знайшлося належного місця історії етнічних громад півострова, передусім кримських татар, а втім – і греків, вірменів, болгар та німців, хоча б модерного часу. Виклад сформований таким чином, начебто етнічне розмаїття Криму середньовічного одразу змінилося російським домінуванням Криму імперського. Певною мірою це так і було. Автори дуже делікатно обходять стороною питання – коли і внаслідок чого так сталося? де поділися ті етнічні групи? чи насправді вони настільки поступалися росіянам за рівнем етнокультурного та соціально-економічного розвитку, що покійно задовільнилися місцем захланного тубільця і дивилися на колонізатора як на посланця небес? Безліч запитань лишаються без відповіді, і цілком не випадково. Класична ознака імперської історіографії, що є одним з найбільш потужних інструментів колоніальних практик, полягає в знищенні історичної суб'єктності завойованих. Викреслити тубільців з історії як таких, аби їхня присутність відчувалася лише пунктирно, наче певний погано вловимий шлейф не самих приємних страхів, стереотипів та уявлень, які б підносили історичну місію колонізатора і нівелювали ціну, яку довелося за це сплатити колонізованим.

Цілком очікувано найбільш змістовною і фактографічно насиченою частиною видання є перший том, що з усією академічною ґрунтовністю висвітлює часи, надто віддалені від політично вмотивованого сьогодення. Однак і ця частина не позбавлена певних недоліків: місцями – це не нариси історії Криму, а збірка проблемних статей авторів, які є провідними спеціалістами в своїх напрямках, однак не спромоглися скоординувати свої дії, внаслідок чого текст рясніє багатократно повторюваними в різних інтерпретаціях сюжетами, а інколи – діаметрально протилежними оцінками⁴⁰ й суперечливою статистикою. Втім, саме в першому томі щаслива в усі часи для істориків спеціалізація на давній і найдавнішій історії надає неоціненну можливість зануритися у глиб віків з фаховою любов'ю до джерел та предмету дослідження. Власне, що може бути кращим за можливість не форматувати методологічні підходи відповідно до політичної кон'юнктури і не вигадувати нових термінів для означення загальноживаних у світовій практиці понять?

Обставини історичного поступу мешканців півострова в часи середнього та верхнього палеоліту, мезоліту та неоліту, а за ними – не менш цікавих енеоліту, епохи ранньої, середньої та пізньої бронзи, що вже казати про античну епоху, яка перебувала у фокусі кількох поколінь російських істориків, середньовіччя з його приголомшливими варварськими, золотоординськими, візантійськими, генуезькими, венеціанськими і врешті османськими сюжетами, – все це складає вра-

⁴⁰ Найбільш яскраво це виявляється в діаметрально протилежних трактуваннях Кримського ханства то як розвиненої мусульманської держави з усіма належними державними інститутами (І. Зайцев) та економікою, то як архаїчного державного утворення, яке поєднувало в собі ознаки традиційної мусульманської деспотії та кочової політичної організації (Р. Дейніков).

жаюче тло багатой на події історії Криму. Власне, перший том засвідчує очевидне – російська академічна історія все ще жива, має розлогий джерельний базис і поживу (цьому сприяють і здійснювані всупереч міжнародному праву розкопки на теренах окупованого Криму) для подальшого наукового зростання і безмежні перспективи для нових відкриттів та заглиблення вглиб давньої сивини.

Цього, на жаль, не можна сказати про другий том, що виглядає як своєрідний портал у геть іншу методологію та створену за її допомогою історичну реальність. Багатократно повторювана теза про те, що двотомник є першою узагальнюючою науковою працею з історії Кримського півострова, на жаль, підважується вибіркоким підходом до джерел та висвітлюваних сюжетів. Другий том унаочнює не просто ревізіонізм, а тріумфальне повернення імперського історичного дискурсу, разом із тріумфальним же поверненням «дерев'яної мови». Автори книги перевершили придворних історіографів: виклад сюжетів часів Катерини II перетворюється на переказ низки історичних анекдотів, міфів і чуток, історію взаємовідносин царедворців, генерал-губернаторів та їхніх фаворитів, у кращому випадку – милування надбаннями російських літераторів та живописців.

Яскравим прикладом цього нового (добре підзабутого) історіографічного тренду є, зокрема, розлогі описи церемоніалу поїздок государині на анексованих територіях зі спорудженням тріумфальних арок, прикрашанням та ілюмінацією вулиць, визначенням місць для відвідування імператорського кортежу, церковним дзвоном, гарматними салютами, прийомами, балами та маскарадами⁴¹, що подаються як прототип сьогоденних «прямих ліній президента з народом». Цілком серйозно наші сучасники-науковці пишуть про вояжі імператриці, як про потужний економічний стимул для розвитку приєднаних територій, які де призывали до розбудови нових доріг, створення нових міст і благоустрою старих, будівництва кам'яних та дерев'яних будинків, закладання садів. Питання: а що з ними відбувалося після того, як імператриця відбула назавжди, лишається без відповіді. Місцями складається стійке дежавю: описи «доленосної» для Криму подорожі Катерини II, вихваляння діяльності її «могранатичного супруга»⁴² – «світлішого» князя Г. Потьомкіна тощо – вже давно кимось написані і по-вірнопідданському облобизовані. Що й не дивно, – в главах, присвячених висвітленню подій кінця XVIII – початку XIX ст., марно шукати джерела, молодші за 1880 р, а дописи архієреїв цитуються як колись – класиків марксизму-ленінізму.

В «Истории Крыма» під зеленою політуркою можна знайти все що завгодно: розмірковування про вигляд нагород «*вежливым людям*» кінця XVIII ст., ресторани меню, немодність засмаги, розваги російської знаті, ціни на пеньку та свині шкури, нюанси курортних романів багатих вдів та одиначок з місцевими «темпераментними провідниками» (Ахметками)⁴³, лише, на жаль, – не відомості про зміст та якість життя місцевого населення.

⁴¹ История Крыма: В 2 т. Москва, 2019. Т. 2. С. 32.

⁴² Там же. С. 15.

⁴³ Там же. С. 225.

Завдячуючи сучасним історіографам в періоді, що настав після анексії Криму, в історії півострова практично не лишається місця тубільному населенню – його посідає історія розбудови військової бази та садиб-маєтків. За парканами тих садиб фактично історія Криму для них відсутня. Доволі показовими в цьому сенсі є пасажі про кримську мультикультурну еkleктику, що виявлялася нібито в поєднанні англійського та індо-мусульманського стилів палацового будівництва у садибі Воронцова⁴⁴. Правильно було казати про мультикультурну еkleктику палацобудівництва, бо, власне, автентичної кримської скарбниці мультикультуралізму в цій штучній, створеній генієм архітекторів-іноземців авангардній будівельній симфонії не було, від слова, «зовсім». Та авторів «Истории Крыма» це не обходить.

Найбільше це властиво розділам, які подають не історію Криму як таку, а, так би мовити, «дзеркалять» кримський міф. Це, зокрема, глава 25 з промовистою назвою «Крым в русской культуре конца XVIII – начала XX в.» та з не менш промовистими параграфами «Усадебная культура Крыма»⁴⁵ й «Записки путешественников о Крыме». В таких підрозділах не було б нічого негожого, якби вони не сполучалися із замовчуванням цілих пластів надзвичайно важливої інформації та наскрізних соціально-економічних, суспільно-політичних і етнокультурних процесів.

Цивілізаційний вплив Російської імперії тим часом розкривається за принципом «в Крыму отдыхали, лечились, жили и творили выдающиеся русские поэты, писатели и художники»; розлогого згадування кількості оздоровчих вояжів до півострова провідних імперських діячів та членів імператорської родини; за допомогою не менш розлогих описів художніх творів. В цьому сенсі показовим є звернення до етюду художника-баталіста В. Верещагіна «Поблизу Георгіївського монастиря», з якого дізнаємося, що моделлю для фігури священика, який «пильно вдивлявся в морську далечинь», став студент Петербурзької духовної академії, згодом широко відомий як призвідник «Кривавої неділі» Георгій Гапон. Шкода, але в другому томі академічної історії Криму згадці про Гапона відведено майже стільки ж місця, скільки І. Гаспринському. Мета майже 20-сторінкового параграфу, що рясніє сентиментальними мистецтвознавчими пасажами, банальна – підвести «академічний» підмурок під фінальну тезу: «Не лише поступові зміни зовнішнього вигляду півострова, а й ставлення мислячих людей Росії до подій і процесів, що відбувалися в регіоні і свідчили про інтеграцію краю до складу імперії, зміцнення його зв'язків з країною»⁴⁶.

Насправді ж цивілізаційний вплив Росії в тогочасному Криму мало чим відрізнявся від не менш «потужного» цивілізаційного впливу в Середній Азії. Там величний колись Самарканд – одне з найстаріших міст світу, центр Согдіани,

⁴⁴ Там же. С. 87.

⁴⁵ Автором нарису «Усадебная культура Крыма» є заслужений працівник освіти України (2013 р.) А. Непомнящий.

⁴⁶ История Крыма. Т. 2. С. 341.

захоплений у 1868 р. і перетворений росіянами на центр Зеравшанської округи (згодом – Самаркандської області), був розділений на «туземну» та «європейську» частини і доволі скоро перетворився на депресивну глибинку. Не зарадило й підведення Закаспійської залізниці. Такі наслідки російської цивілізаційної потуги сучасні історіографи також не бажають помічати.

Як і в будь-якій монументальній праці, центральне місце тут займає історія російської експансії. Саме вона є грандоб'єктом російської історичної науки і, відповідно, формує історичний гранднарратив в усіх його регіональних інтерпретаціях. Саме тому абсолютно непересічне місце в умоглядній історії Криму від Інституту російської історії РАН посідають історія воєн Російської імперії в найширшому геополітичному контексті – від суперечок за золотоординський та константинопольський спадки, Гроб Господень та Середню Азію, Закавказзя та Україну, вихід до Балтійського та Чорного морів і т. д., і т. і., аж до анексії 2014 р. з її «ввічливими людьми» і виразно мілітарним підтекстом. Власне, війна як спосіб життя та мислення, як державна доктрина і сенс існування, є не меншою мірою предметом дослідження, аніж історія Криму. Саме внаслідок підміни предметів дослідження вона і переростає у кілька епопей захисту Севастополя, які, щоправда, тьмяніють на тлі нескінченної багатовікової російської експансії. Розлогі, детальні по годинах описи оборони Севастополя закріплюють міф «*исконной русскости*» Криму та великої ціни, яку за нього заплачено росіянами. Питання про те, що ціну цю платити зовні ніхто не змушував, що це була ініціатива російських самодержців, – не порушується. В цьому контексті жертви оборонців Севастополя⁴⁷ і жертви тубільних етнічних спільнот Криму набувають цілком іншого символізму: перші жертвували в ім'я примарної російської військової слави, другі – оскільки російські самодержці відвели їм роль жертви.

Найбільш кричущі маніпуляції під виглядом історичного дослідження сконцентровані в частині, що висвітлює бурхливе ХХ ст. Навряд чи хтось із практикуючих істориків заперечуватиме, що це сторіччя є практично суцільним мінним полем. Перетворення революційного, військового та державного насилля чи не на провідний важіль державотворення зробили з нього суцільну болючу рану, що досі не гоїться, кровоточить, віддає фантомними болями, а деінде і гниє, отруюючи суспільний простір. «Впоратися» із своїм минулим спромоглися нині не так багато держав-націй, що в той чи інший спосіб брали участь у двох найстрашніших в історії людства світових війнах та безлічі локальних і регіональних

⁴⁷ Потужного поштовху вибудовуванню жертвовно-сакрального змісту оборони Севастополя надали слова Михайла Бестужева (декабриста, письменника), який занотував 1 січня 1856 р.: «Севастополь упав, але з такою славою, що кожен росіянин, а особливо моряк, повинен пишатися падінням, яке варте блискучих перемог» (Див.: Письма декабриста Михаила Бестужева к М.Ф. Рейнеке // Литературное наследство. Т. 60. Кн. 1. Москва, 1956. С. 236). Таких падінь в історії оборонців Севастополя буде п'ять, і всі їх пропаганда спроможеться використати задля культивування великоросійської пихи.

конфліктів, якими переповнений по вінця історичний відтинок часу, що промайнув після довгого ХІХ ст.

Академічна історія Криму є ствердною заявкою на те, що сучасна офіційна російська історіографія добровільно-примусово самоусунулася чи не від основного покликання своєї дисципліни – осмислення історичного шляху власної держави і народу з огляду на новочасні досягнення гуманітарного та суспільно-політичного наукового знання. Вона демонструється геть не академічними (певніше – публіцистичними назвами), як от глава 26 з симптоматичною назвою «Крым в годы “великих потрясений”. 1917–1920 гг.» авторства А. Пученкова та В. Зарубіна. Незрозуміло, навіщо «*великие потрясения*», під які камуфлюються російська революція 1917 р., громадянська війна та інтервенція на постімперських теренах, що стали її наслідком, взяте в лапки. Тішимо себе надією, що це не черговий іронічний пасаж авторів.

Втім, назви лише екстракують зміст. Історія Криму в 1917–1920 рр. фактично зводиться до історії кримської військово-морської бази, передусім – Севастополя, історії білого руху в Криму та боротьби останнього за Крим, що в цілому зрозуміло – саме на цій проблематиці автори знаються найкраще. Текст глави читається прекрасно. Влучні індивідуальні характеристики⁴⁸ зтягають і водночас створюють розлоге тло всезагальної безпринципності. Отож, текст балансує на межі професійної історії та бульварного читива, покликаного пробудити інтерес до минувшини, але минувшина ця перетворюється на своєрідну какофонію випадкових подій, осіб (мізерних та унікальних) та їхньої випадкової взаємодії у тенетах всезагального непорозуміння. І вже геть сумно стає там, де Крим вступає в радянську добу.

Смисловими акцентами ХХ ст. цілком не випадково стають білий рух, «Артек», перші п'ятирічки, оборони і відбудова Севастополя та Чорноморського флоту загалом, кількість «койок» та показники кримських оздоровниць. Поза ними і без зв'язку з ними в історії Криму ХХ ст. не відбувається нічого. Так, історія коренізації переплавляється на абзац про національні райони в параграфі «Кримська АСРР в роки перших п'ятирічок (1929–1941 рр.)» з цікавим тлумаченням їхньої суті («Національними вважалися ті сільради, в яких не менше 60 % становили представники однієї національності. Нове районування було покликано наблизити органи управління до населення і виробництва, оскільки шість нових районів утворилися шляхом розділення попередніх найбільш великих районів» – с. 496). Доволі очікуваними при такому ракурсі є і розмірковування про причини їхньої ліквідації в 1938 р. «за ініціативою» ЦК ВКП(б) як штучно створених. без жодних фахових коментарів.

Натомість розвиток «*коечной сети и расширения здравниц*» перетворюється чи не на центральний фокус розвитку Криму, бо в цьому, власне, немає нічого дивного для російського читача та історика, покликаного задовольнити його

⁴⁸ Для прикладу: Дмитро Ульянов – «м'яка і добродушна людина, земський лікар чеховського інтелігентського складу» (Історія Крима. Т. 2. С. 432.).

впевненість в «исконной русскости» Криму. Те, що Крим, не маючи відповідної інфраструктури та страждаючи від нестачі води, в умовах хронічної карткової системи волюнтаристськи перетворювали на всесоюзну оздоровницю, геть не бентежить авторів «Истории Крима». Висока місія Криму – надавати ліжко-місця за будь-яких політичних режимів у будь-яких умовах – не ставиться авторами під сумнів⁴⁹. Для чого, власне, як не для задоволення потреб російських відпочивальників у койках, фруктах та винограді, а російської воєнщини – у зручній стратегічно військовій базі, півострів потрібний? Тон оповіді задають фрази на кшталт «пристальное внимание уделялось и развитию научно-исследовательских учреждений различного уровня и специализации» (с. 518). При цьому затушовується, що ця «пильна увага» впродовж 1920–1930-х років означала тотальний контроль над роботою управлінців та пересічних обивателів, науковців та митців, аж до їхнього фізичного знищення.

Частини, присвячені висвітленню історії Криму міжвоєнного періоду, рясніють трактуваннями індустріалізації та колективізації в традиціях «Короткого курсу історії ВКП(б)», схематизмом викладу, мертвою канцелярською мовою⁵⁰

⁴⁹ В цьому сенсі доволі красномовним є один зі смислових акцентів § 1, гл. 27 «Установление советской власти в Крыму», де після описів голоду та політичного бандитизму відзначено: «20 лютого 1921 р. (тобто, невдовзі після масштабного Червоного терору. – Л. Я.) в Ялті урочисто відкрився перший радянський курортний сезон. Навесні того ж року в санаторіях Центрального управління курортами Криму перебували на відпочинку 1200 осіб з Москви, Києва, Харкова та інших міст» (История Крыма. Т. 2. С. 461.). Зрозуміло, що при такому викладі від читача дарма чекати формування розуміння того, що відпочивали втомлені війною революціонери у садибах знищених перед тим господарів, що доволі розлого та драматично описано у попередній главі.

⁵⁰ Для прикладу: політика коренізації в назві § 4, гл. 27 фігурує в лапках («Политика “коренизации” в Крымской АССР. Дела Вели Ибраимова и “Милли Фирки”») та визначається як «спеціальна адміністративна, кадрова і освітня національна політика» (История Крыма. Т. 2. С. 470), яка де передбачала часткове переведення діловодства на національні мови. При цьому національні райони (не кажучи вже про сутність та зміст їхнього існування та історії) побіжно згадані як малозначущий епізод радянської історії Криму. Відсутність історії національного адміністративно-територіального будівництва, шкільної справи та демографічних показників є основою викривлення історичного фокусу і призводить до приголомшливих висновків на кшталт завершальної фрази параграфу: «Политика “коренизации”, осуществлявшаяся в Крымской АССР в 1920–1930-е гг., носила противоречивый характер. Она сыграла большую роль в деле подъема образования, развития культуры крымских татар и других небольших по численности этнических групп Крыма, способствовала вовлечению крымских татар в промышленность, курортное строительство, на разные уровни государственной власти. Вместе с тем “коренизация” приводила к существенным диспропорциям в правах и возможностях, которые получали те или иные национальные группы крымского населения, что, в свою очередь, было причиной острой политической борьбы в руководстве Крымской АССР». (История Крыма. Т. 2. С. 486.)

(словарні конструкції якої створюють стійке враження, що текст написаний близько 1982 р.), відсутністю осмислення радянського періоду як такого. Це, на жаль, означає одне – в російській історичній науці, що стояла у витоків осмислення тоталітаризму, нині панує цілковита відсутність концептуального бачення міжвоєнного періоду! За сьогоденної політичної кон'юнктури Інститут тютюну і махорки набагато важливіший для академічних істориків за історію коренізації! А по правді – безпечніший.

Показовим прикладом смислової еkleктики та ціннісного вихолощування є § 8 глави 26 «Политические репрессии в Крымской АССР в 1930-е гг.», написаний старшим науковим співробітником Центрального музею Тавриди Дмитром Омельчуком. *«На протяжении 1920-х гг. репрессии против нелояльных граждан применялись в Крыму почти непрерывно. После подавления к середине 1920-х гг. вооруженного бандитизма органы ОГПУ раскрыли и обезвредили на территории Крыма несколько антисоветских подпольных организаций, провели ряд иных мероприятий. Так, в 1924 г. чекисты организовали масштабную чистку населения приграничных районов (особенно Севастополя) от "потенциально опасного элемента", к которому относились жены бывших офицеров, чиновники дореволюционного времени, бывшие помещики, священнослужители и т. д. Их, как правило, высылали во внутренние районы страны» та «В политическом плане волна террора была призвана сбить недовольство широких слоев общества методами управления, которые сложились в СССР, низким уровнем жизни, пресечь возможности проявления протеста в дальнейшем. Цели были достигнуты частично, сплочению общества террор не способствовал. Обиды остались и явились впоследствии одной из причин случаев коллаборационизма в годы Великой Отечественной войны»⁵¹*, – тільки й спромагається резюмувати автор. Втім, найбільше шокує те, що першу та останню фрази одного з ключових сюжетів міжвоєнної історії Криму розділяють чотири неповні сторінки тексту. Десятки тисяч жертв комуністичного режиму не удостоїлися скільки-небудь професійного висвітлення цієї жахливої сторінки історії сталінізму.

Не менш гнітюче враження справляють деякі висновки патріарха російської історіографії Олега Волобуєва. Так, глава 29 «Крым на завершающем этапе Великой Отечественной войны. Май 1944 г.–1945 г.» завершується фразою: «якщо підбивати підсумок полуторарічного відродження Криму після визволення від окупації, то він виражається в налагодженні мінімальних умов для проживання і виживання населення: наявності хліба, води, гасу, електрики, даху над головою та інших першочергових потреб. І синхронно з побутовим влаштуванням було досягнуто відновлення опорних засад економічного життя суспільства в промисловому виробництві, сільському господарстві, транспортних зв'язках»⁵². Все, начебто, вірно. Бракує суцільної малости – згадки про те, що радянський режим доклав до руйнування Криму чи не стільки ж зусиль, аніж нацистський, а, крім

⁵¹ История Крыма. Т. 2. С. 528–529.

⁵² Там же. С. 621.

того, здійснив масову депортацію старожитнього і корінного населення з попелища, що ще диміло.

Назви підрозділів на кшталт «Крымский полуостров – военно-стратегический плацдарм СССР и всесоюзная здравница» (§ 3, гл. 30) та їхній зміст є квінтисенцією закостенілості офіційного дискурсу, що не спроможний усвідомити протиприродності такого звичного для них «союзу». А вже ж що може бути кращим для радянської та пострадянської людини за відпочинок на військовій базі? Звідси і повернення навіть у текстах таких майстрів своєї справи, яким є О. Волобуєв, до відформатованого рішеннями партії та уряду архаїчного радянського історичного дискурсу, в якому існували певні перегини та недоліки, однак в цілому життя відбувалося на «можливому для умов того часу підйомі»⁵³.

Авторів геть не напружує та обставина, що з 15 будинків відпочинку Криму, розрахованих на 10 591 культову «койку», з бюджету фінансувалися лише три, решта були госпрозрахунковими – ото ж доступними лише окремим, найбільш щасливим категоріям громадян сталінського Радянського Союзу. Читач же має або приймати інформацію як даність, що друкується в газеті «Правда», аби вміти читати поміж строк. Натомість більш-менш серйозно говорити про загальнодоступність кримських оздоровниць можна лише від 10 березня 1960 р., після ухвалення Радою міністрів СРСР постанови «Про передання профспілкам санаторіїв та будинків відпочинку», відповідно до якої до кінця року всі госпрозрахункові санаторії, крім туберкульозного профілю, будинки відпочинку, оздоровниці, поліклініки, пансіонати та курортні готелі після зміни їх підпорядкування і перешли на централізоване бюджетне фінансування.

Врешті, на кінець другого тому пафосно анонсований академізм праці сходинкує нанівець. Останні три глави втиснені в рекордні 50 сторінок тексту. Далеко не академічні за духом і формою назви: «Крым после распада СССР: между Россией и Украиной. 1991–2004 гг.» (гл. 33), «Крым в дестабилизирующейся Украине: от “оранжевой революции” до Евромайдана. 2004 – 2014 гг.» (гл. 33), «Парламентские выборы 2006 г. Время упущенных возможностей» (§ 2), «Назревание нового политического кризиса на Украине. Реакция на перспективы украинской “евроинтеграции” в Крыму» (§ 8), «“Крымская весна” 2014 г.» (гл. 35) – вінчають відчуття абсолютної професійної аномії російської академічної історичної науки.

На цьому етапі читання зміцнюється враження, що занурення читача у стан глибоких і всеохопних зневіри та нудьги є, властиво, основним завданням праці: жодної не те що видатної, а принаймні цікавої місцевої постаті, думки, події. Набір сірих скудних цифр, що доволі часто суперечать одна одній, і подій, від яких нападає зневіра. Все це разом створює панорамне тло хронічної депресії глибокої провінції, яка дещо оживає за відвідин вінценосних осіб та великих культурних діячів Москви і Петербурга, виходить на пік культурного розквіту в часи найдраматичнішого напруження білогвардійської боротьби 1919–1920 рр.,

⁵³ Там же. С. 636.

а по тому – разом із *«русским исходом»* – впадає в багаторічну сплячку, фактично анабіоз, найбільш затяжна фаза якого припадає на часи «українського панування», і виходить із нього лише в 2014 р.

Основний висновок, який має зробити читач *«Истории Крыма»*, полягає в тому, що історії як такої Крим та його регіональна спільнота не мають. Те, що нею може називатися, є малоцікавою і абсолютно незначущою реплікою історії Росії. І, власне, справжнє життя повертається до Криму лише з поверненням Севастополя в «рідну гавань». Ось такий собі *«сложножносочиненный»* панегірик міжнародному злочину.

Всі крапки над «І» розставляє абзац, що підсумовує викладення подій так званої «кримської весни» (автор – доцент Таврійської академії Кримського федерального університету ім. В. Вернадського Андрій Нікіфоров). *«“Крымская весна”* стала не лише благополучним завершенням тяжкої політичної кризи, в якій опинився Крим після державного перевороту в Києві в лютому 2014 р., але і завершенням майже 25-річного періоду невизначеності, в якому перебували півострів та його мешканці після розпаду СРСР в грудні 1991 р. (виділення наше. – Л. Я.). Возз'єднання з Росією, що стало результатом демократичного волевиявлення переважної більшості кримчан, дозволило Криму уникнути здійснення найгіршого з можливих сценаріїв. Багатонаціональне населення півострова отримало надію на мирний, творчий розвиток регіону в складі Російської Федерації»⁵⁴. Ба більше – вона де «відновила штучно перервану історичну єдність Криму та Росії»⁵⁵.

В кращих традиціях радянської історіографії «вінчають» / завершують академічну працю слова В. Путіна: *«В сердце, в сознании людей Крым всегда был и остается неотъемлемой частью России. Эта убежденность, основанная на правде и справедливости, была непоколебимой, передавалась из поколения в поколение, перед ней были бессильны и время, и обстоятельства, бессильны все драматические перемены, которые мы переживали, переживала наша страна в течение всего XX века»*⁵⁶... Що ж, коли науковцям нема чого сказати⁵⁷, слово надають політикам.

⁵⁴ Там же. С. 752.

⁵⁵ Там же. С. 767.

⁵⁶ Там же.

⁵⁷ Найменшою мірою ми схильні іронізувати з приводу ситуації, в якій нині працюють російські колеги. Скласти про неї уявлення дає змогу лист члена-кореспондента РАН, проф., д.і.н. Олега Волобуєва до міністра освіти РФ з приводу обурення спікера Ради Федерації В. Матвієнко, з приводу провокаційної, на її погляд, фрази «революція, що розпочалася в Києві, стала явищем міжнародної політики і на революційній хвилі виплеснула Кримський півострів, що поплив в іншому напрямі». Реагуючи на неї, патріарх російської історичної науки, з іменем якого пов'язаний якісний прорив у демонтажі комуністичного міфу, автор культових для свого часу праць (таких як: *«Ленинская концепция революции 1905–1907 годов в России и советская историография»* (М., 1982), *«Идейно-теоретическая борьба по вопро-*

Отже, з таким пафосом обставлений академізм видання виправдовується лише в першому томі, автори якого дійсно виявили наукову чистоплотність та професіоналізм, спираючись на масштабне історіографічне тло й не хехтуючи україномовними виданнями. Що стосується другого, доводиться констатувати, що він є доволі химерним, беззмстовним, позбавленим концептуальної основи синтезом історії Російської імперії, білогвардійського руху, Короткого курсу ВКП(б), житій святих, самодержців та «Історії фабрик і заводів». Читання праці приводить до сумного висновку про те, що навіть масштабна історіографія Золотої орди та її улусів загалом, Криму зокрема, що потужно розвивається останніми роками в Росії, значною мірою проігнорована авторами «академічної» історії Криму. Власне, сучасні досягнення навіть російської історіографії по багатьох сюжетних лініях, що мали б бути висвітлені в другому томі, замінені малозмістовним сурогатом його історії. В результаті нехитрих маніпуляцій створена ситуація, коли сучасна російська історіографія (не кажучи вже про світову) та двотомна «Історія Криму» існують ніби в паралельних інформаційних світах.

На жаль, слід констатувати, що за такої позиції академічних істориків суспільство апріорі позбавляється можливості щось зрозуміти в причинах і наслідках усього пережитого Кримом та Росією в ХХ ст. Як і сторіччя перед тим, замість осмислення свого історичного шляху росіянам пропонують ідеологічний сурогат, скроений на поталу геополітичному порядку денному путінської Росії. Чи не тому зі швидкістю лісової пожежі інформаційним простором поширюються писання прибічників та адептів альтернативних версій історії, що вкупі з фальсифікованим / стерилізованим офіційним історичним дискурсом перетворюються на ворогуючі ерзацрелігії.

Не було б печалі, як то кажуть. Якби! Якби щось спроможне було замінити історію у формуванні повноцінної картини світового історичного поступу і сучасного світогляду, а, відповідно, і самоідентифікації сучасної особистості та суспільства загалом. Наважимося стверджувати, що роль історичної науки, як вищого втілення знання про минуле, не можна замінити в сучасному світі жодними

сам истории революции 1905–1907 годов» (М., 1984), «Очищение» (М., 1989 г.) та ін.), змушений доводити, що в підручнику «немає жодної фрази провокаційного характеру. Формулювання стосовно українських подій, запозичене з першого видання 2015 року і представлене в публічному полі як сумнівне, було використано у першопочатковому тексті винятково як частину сталого вислову “кольорова революція”. Загальна оцінка подій 2014 року в Україні в підручнику має виключно негативний характер». «Переоцінити важливість шкільного періоду в становленні молодого покоління неможливо. Як влучно зазначив Сергій Михалков: “Сьогодні – діти, завтра – народ”. Кожен автор підручника, зокрема і я, розуміє, що несе персональну відповідальність за історико-патріотичне виховання кожної дитини в Росії» (Див.: Открытое письмо автора учебника «История России: начало XX – начало XXI века» министру образования // Педсовет. URL: <https://pedsovet.org/beta/article/otkrytoe-pismo-avtora-ucebnika-istoria-rossii-nacalo-xx-nacalo-xxi-veka-ministru-obrazovania>.)

ідеологемами, віртуальними образами, образами художньої літератури та високого мистецтва. Всі вони – суть лише мистецький емоційно забарвлений відбиток реального світу. Історія ж – світ життя і самореалізації реальних людей, особистостей, процесів та причинно-наслідкових зв'язків, що виникають внаслідок їхньої взаємодії. Лише занурюючись в історію, можна – на прикладі реальних постатей, а не вигаданих і художньо очищених персонажів, – усвідомити своє місце в сучасному світі і сформулювати власне ставлення до цивілізаційних цінностей, базових понять добра і зла. Чи варто казати, на що перетворюється цей процес у руках «ділків від історії», і якими є перспективні наслідки, спотворення історичного тла? Подібно до культових сліпих Пітера Брейгеля, путінська Росія йде, не знаючи, звідкіля, куди і найголовніше – навіщо?

Методологічна та історіографічна самоізоляція, консервація історичних міфів та деградація гуманітарного знання як наслідок філософської індокринатії «*русского мира*» набирають обертів як у Росії, так і в Криму⁵⁸. Ідеологічна й методологічна альтернативна реальність, за законами якої за волею російської влади нині відтворюється російське суспільство, є чи не найбільшим викликом його існуванню з радянських часів. Фатальні наслідки затиснення живої думки, як наукової, так і громадської, в прокрустовому ложі неоевразійської доктрини не доводиться недооцінювати. Власне, нині вони вже даються взнаки масштабною ерозією наукової професійної доброчесності.

На жаль, нині можна вести мову про теоретико-методологічну й термінологічну катастрофу, що набирає обертів в суспільствознавстві Російської Федерації. Аналіз дотичної наукової та суспільно-політичної літератури засвідчує – у фаховій дискусії з проблем сучасного російського націє- і державотворення загалом, участі Росії в українській кризі зокрема, яскраво виражена термінологічна недостатність. Загальноживані терміни західного модернізму і постмодернізму непридатні повною мірою для вираження пострадянських реалій Росії, а нові не продукуються внаслідок індокринатії «*русским миром*». Ця, на перший погляд, не дотична до щоденного існування російського суспільства і держави обставина насправді має далекосяжні негативні наслідки. Політична інструменталізація наукових досліджень⁵⁹ задля виправдання анексії Криму та підведення

⁵⁸ Аби зануритися в «кухню» підведення історичної бази під «Новоросійський міф», варто звернутися до рецензії Дмитра Вирського (Див.: *Вирський Д.* Зустріч з минулим, або російські історики в пошуках Лукомор'я-Новоросії // ZN,UA. 2019. 25 січня.). Яскравим зразком підпорядкування гуманітаристики пропагандистським завданням є реставрація та актуалізація колоніальних дискурсивних практик як у масовій навчальній, так і в науковій літературі. Яскравим прикладом тенденції є давно анонсована до виходу в світ і врешті видана минулого року «История Новороссии» (Москва, 2018)

⁵⁹ Див.: *Губогло М.Н., Старченко Р.А.* Референдум в Крыму 16 марта 2014 года. Опыт этносоциологического исследования. Москва, 2015; *Плеханов А.А.* Инструментализация истории в политике нациестроительства Украины в постсоветский период: Дис. ... канд. ист. наук. Москва, 2018.

псевдонаукового підґрунтя під міжнародний злочин, що не має терміну давності, не йде на користь соціогуманітарному знанню. Перетворення публіцистичних метафор⁶⁰ на універсальний аргумент академічних дискурсів, вибірковість у підборі джерел та історіографії, індокринованість замість наукової об'єктивності, замовчування чи ігнорування цілих пластів науково-теоретичного знання – такою є реальність сьогоденної російської історичної науки загалом, україністики зокрема. Обумовлюється вона виразним консервативним креном російської політики, що лише набирає обертів. В купі з затвердженням маніпулятивних політехнологічних практик як основного важеля формування масової думки методологічна криза перетворює пошук засад націє- і державотворення в Росії на аматорський стихійний процес з непередбачуваними і загрозливими для України наслідками.

Масова свідомість формується за законами, що не залежать від суто наукових дискурсів та контекстів. Основою її формування виступає політика пам'яті та медіа, що інструменталізують історію на догоду чи то певних політичних сил, чи то держав. У цьому сенсі досвід Росії з дестабілізації пострадянських просторів загалом, України зокрема, слід вважати унікальним. Просуваючи цінності «*руського мира*», вона спромоглася стабілізувати низку маргінальних інформаційних спільнот, самосвідомість яких відтворюється на засадах альтернативних національним проектам країн проживання.

Події останнього часу засвідчують, що тоталітарний та неоімперський дискурси переживають в Росії друге народження. Не лише події в Криму та на сході України підтверджують, що здаватися без бою чи принаймні без спроби реставрації вони не збираються. Світовий досвід вчить, що без вдумливого і системного лікування імперська хвороба спроможна загострюватися під впливом будь-яких зовнішніх та внутрішніх подразників, отож найближчим сусідам Росії в середньостроковій перспективі доведеться навчитися жити в стані постійної готовності до цього. В окреслених обставинах чи не провідним завданням українських істориків варто вважати фаховий демонтаж імперського історичного дискурсу та закладання основ подолання комплексу історичної меншовартісності.



⁶⁰ Яскравим зразком такого підходу можуть слугувати тези, сформульовані М. Губогло в парадигмі «російськомовної Вандеї» як боротьби процесів згортання розповсюдження російської мови («мовна революція»), пов'язаної з розпадом СРСР, та зустрічного руху за збереження і розповсюдження російськомовності (в оригіналі – «русскоязычия») («мовної контрреволюції») (Див.: Губогло М.Н. Нравственная энергия русскоязычной Вандеи // Исторические исследования. 2018. №11. С. 35–54).

TABULA GRATULATORIA

Вадим Арістов, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), aristov3000@ukr.net

Олена Бачинська, Одеський університет імені І.І. Мечникова (Одеса), olena_an@ukr.net

Андрій Блануца, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), andriiblanutsa@gmail.com

Андрій Бовгиря, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), andrzej@ukr.net

Геннадій Боряк, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), hboriak@gmail.com

Дмитро Вирський, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), vyrsky@yahoo.com

Віктор Даниленко, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), shln_2010@ukr.net

Олена Дзюба, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), dzuol2012@gmail.com

Любов Дубровіна, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (Київ), lyubov.dubrovina@gmail.com

Ярослав Затилюк, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), yaroslav.zatylyuk@gmail.com

Валерій Зема, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), valerzem@gmail.com

Алла Киридон, Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво» (Київ), akurydon@ukr.net

Ольга Ковалевська, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), o_kovalevska2013@ukr.net

Галина Ковальчук, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (Київ), kovalchuk_galina@ukr.net

Ірина Колесник, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), ikolesnyk2002@gmail.com

Василь Кононенко, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), kononenkovp@ukr.net

Сергій Кот, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), sergiikot@ukr.net

Станіслав Кульчицький, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), s_kul@ukr.net

Тетяна Люта, Музей історії міста Києва (Київ), ltu@i.com.ua

Валентина Матях, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), ematyakhvm@ukr.net

Ірина Матях, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), matio@ukr.net

Віталій Нахманович, Музей історії міста Києва (Київ), vrn@kby.kiev.ua

Георгій Панакін, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського Національної академії наук України (Київ), hrapakin@gmail.com

Руслан Пириг, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), ruslan_pyrig@ukr.net

Сергій Плохій, Український науковий інститут Гарвардського університету (Кембрідж), plokhi@fas.harvard.edu

Роман Подкур, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), 5roman@ukr.net

Анатолій Подольський, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса Національної академії наук України (Київ), apodolskyi@gmail.com

Володимир Потульніцький, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського Національної академії наук України (Київ), potulnytskyva@ukr.net

Володимир Пришляк, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк), pryshliakv@ukr.net

Володимир Ричка, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), wolr@ukr.net

Олена Русина, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), erusina@ukr.net

Ростислав Сосса, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), sossaua@gmail.com

Тетяна Таїрова-Яковлева, Санкт-Петербурзький державний університет, (Санкт-Петербург), tairovayak@mail.ru

Олексій Толочко, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), tolochko@hotmail.com

Олександр Удод, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), oudod@ukr.net

Ярослав Федорук, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського Національної академії наук України (Київ), iarfedoruk@yahoo.com

Тереза Хинчевська-Геннель, Білостоцький державний університет (Білосток), bartok2@gazeta.pl

Юрій Шановал, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса Національної академії наук України (Київ), sharoblu@gmail.com

Лариса Якубова, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), lyakubova@ukr.net

Олексій Ясь, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), alexyas@ukr.net



ЗМІСТ

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА ЛАБОРАТОРІЯ ІСТОРИКА

<i>Ірина КОЛЕСНИК</i> Відкритість до нового як кредо історика	7
<i>Олексій ЯСЬ</i> Концепції генерацій: культурне походження, міждисциплінарні виміри, інструментальні можливості та пізнавальні ліміти	19
<i>Олександр УДОД</i> Публічна історія в Україні: науковий і дидактичний контексти формування нового субдисциплінарного напрямку	43
<i>Віталій НАХМАНОВИЧ</i> Історик. Реквієм за ремеслом	57

ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДИСКУРСИ

<i>Володимир РИЧКА</i> «Феодалізм» Київської Русі (теорії та дослідницькі практики XIX – початку XX ст.)	67
<i>Валентина МАТЯХ</i> Медієвістично-ранньоновістичний сегмент дисциплінарної матриці сучасного історієписання: зріз академічного досвіду	83
<i>Володимир ПОТУЛЬНИЦЬКИЙ</i> Російсько-українські взаємини протягом середньовічної, ранньоновітної та модерної епох в історіографічно-архівній спадщині Омеляна Пріцака	103
<i>Руслан ПИРИГ</i> Українська революція 1917-1921 рр.: сучасний історіографічний образ та дослідницький потенціал	117
<i>Teresa CHYNCZEWSKA-HENNEL</i> Trzy «Historie Ukrainy» w języku polskim (Władysław Andrzej Serczyk, Natalia Jakowenko, Paul Robert Magosci)	133
<i>Любов ДУБРОВІНА, Галина КОВАЛЬЧУК</i> Формування напрямів історико-книгознавчих та історико-бібліотечнознавчих досліджень у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського у 1990-х – на початку 2000-х років	143

Роман ПОДКУР
Дослідження політичних репресій в Україні
(друга половина 1980-х років – початок ХХІ ст. 155

Лариса ЯКУБОВА
Перспективи російської академічної історичної науки
у світлі новітньої кримології (2014-2019 рр.) 179

MEMORY

Сергій ПЛОХІЙ
Goodbye Lenin: революція пам'яті в сучасній Україні 205

Алла КИРИДОН
Комеморативні практики як засіб формування ідентичності:
констеляція системосмислових детермінант 229

Анатолій ПОДОЛЬСЬКИЙ
Пам'ять про Голокост в Україні в контексті Другої світової війни:
суспільні та історіографічні виклики 257

РЕЦЕПЦІЇ ТА ОБРАЗИ

Валерій ЗЕМА
Москва і Флорентійська унія 271

Дмитро ВИРСЬКИЙ
Козаки і Тринадцятирічна війна в Угорщині за виданнями
Б. Папроцького «Сад королівський» та «Діадох» 301

Ярослав ЗАТИЛЮК
У витоків київського дискурсу: образ «Ubi gloria» та уявлення
про минуле Києва ХVІ – початку ХVІІ ст. 317

Андрій БОВГИРЯ
«Україна обох берегів Дніпра»: уявлення про єдність вітчизни
в інтелектуальній традиції другої половини ХVІІ–ХVІІІ ст. 333

Ярослав ФЕДОРУК
«You have heard this news upon the Market place»:
Верифікація новин в англійській періодиці середини ХVІІ ст. 349

Олена ДЗЮБА
«Статистичні повідомлення про Малоросію або Україну» А. Л. Шлецера 361

Олена БАЧИНСЬКА
Уявлення Європи про військово-політичну ситуацію в Україні
1708-1709 рр. через новини франкомовного видання «Амстердам» 371

<i>Георгій ПАПАКІН</i> Іван Мазепа на сторінках «Писем и бумаг императора Петра Великого» (до проблеми актуалізації археографічної джерельної бази)	381
<i>Татьяна ТАИРОВА-ЯКОВЛЕВА</i> Іван Мазепа – дипломат: Жан Балюз глазами гетмана	403
<i>Ольга КОВАЛЕВСЬКА</i> «Мазепинські річніці» як віхи формування уявної іконографії Івана Мазепи ХХ – початку ХХІ ст.	411
<i>Юрій ШАПОВАЛ</i> Іван Лисяк-Рудницький про феномен Радянської України	431

AD FONTES

<i>Олексій ТОЛОЧКО</i> Володимир Мономах і Літопис	441
<i>Вадим АРИСТОВ</i> Як не ходив на Галич князь Ізяслав у 1250-х роках	447
<i>Тетяна ЛЮТА, Олена РУСИНА</i> На історичних перехрестях: Провенанс Часовника 1565 р. із колекції Сержа Лифаря	463
<i>Андрій БЛАНУЦА</i> Документ про маєткові статки українського князя ХVІ ст.	475
<i>Ростислав СОССА</i> Політико-адміністративне розмежування українських земель на картах середини ХVІІ – початку ХVІІІ ст.	479
<i>Володимир ПРИШЛЯК</i> «Почому они прутся в козатство»: донесення генерального хорунжого Якими Горленка гетьману Данилу Апостолу 1732 р.	491
<i>Василь КОНОНЕНКО</i> «Літопис Величка»: гіпотези до дослідження тексту.....	503
<i>Віктор ДАНИЛЕНКО</i> «...Різниця між малоросами і росіянами дуже різка»: із спадщини молодого Володимира Вернадського	513
<i>Геннадій БОРЯК</i> «Знищено шляхом спалення...»: невідомий документ з історії архівоциду (Акт знищення урядового архіву України у липні 1941 р.)	531
<i>Ірина МАТЯШ</i> Архіви українських емігрантів у Канаді як складова частина зарубіжного комплексу українського дипломатичного архіву	561

РЕФЛЕКСІЇ

Станіслав КУЛЬЧИЦЬКИЙ

Чи була Україна російською колонією в царські і радянські часи? 583

Сергій КОТ

Повернення та реституція культурних цінностей:

світові тенденції і виклики для України 595

SUMMARY 643

TABULA GRATULATORIA 644



НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ACADEMIA. TERRA HISTORIAE

Студії на пошану Валерія Смолія: У 2-х кн.

Кн. 2: Простори історика

Редактор *Валентина Матях*

Макет та комп'ютерна верстка *Світлана Блащук*

A38 **Academia. Terra Historiae.** Студії на пошану Валерія Смолія : У 2-х кн. / відпов. ред. Боряк Геннадій ; упоряд. Блащук Світлана, Боряк Геннадій, Горобець Віктор, Кудряченко Андрій, Матях Валентина, Ткаченко Василь, Солошенко Вікторія, Ясь Олексій. Київ : Ін-т історії України Національної академії наук України, ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», 2020.

ISBN 978-966-136-707-3

Кн. 2 : Простори історика. 656 с.

ISBN 978-966-136-709-7

У другій книзі ювілейного видання публікуються статті, присвячені проблемам історіографії, джерелознавства, історичної пам'яті й дослідницького інструментарію та ін. Матеріали згруповано за проблемно-тематичними рубриками — «Інструментарій та лабораторія історика», «Історіографічні дискурси», «Мемогу», «Рецепції та образи», «Ad fontes», «Рефлексії».

Для науковців, викладачів, студентів, усіх, хто вивчає історію України.

УДК 94(477)(082)